

Auschwitz bevrijd

27/01/1945

Auschwitz bevrijd

Frédéric Crahay en Johan Puttemans

Sterck & De Vreese

© 2020 Frédéric Crahay en Johan Puttemans | Uitgeverij Sterck & De Vreese
Vertaling van het Frans naar het Nederlands (hoofdstuk 2 en 4):
Bernard Roobaert (Cepheus)
Vertaling van het Pools naar het Nederlands (hoofdstuk 3):
Jan Dierick (KU Leuven)

Omslagontwerp www.garage-bno.nl
Boekverzorging Elgraphic
Omslagbeeld Jozef Blitz, gefotografeerd na de bevrijding van Auschwitz
(copyright: Staatsmuseum Auschwitz-Birkenau)

ISBN 978 90 5615 532 2
NUR 689

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland, info@sterckendevreese.nl

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

www.auschwitz.be

INHOUD

VOORWOORD

Frédéric Crahay en Johan Puttemans 7

INLEIDING

Frédéric Crahay en Johan Puttemans 11

HOOFDSTUK 1

Opa zat niet in een museum 21

Hans Citroen

HOOFDSTUK 2

Het leven van gedetineerden in een concentratiekamp 41

Frediano Sessi

HOOFDSTUK 3

De bevrijding van KL Auschwitz 83

Jacek Lachendro

HOOFDSTUK 4

Auschwitz. Technische vragen en historische problemen 119

Jean-François Forges

NAWOORD

Frédéric Crahay en Johan Puttemans 163

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING 165

NOTEN 167

VOORWOORD

In 2020 vinden de herdenkingsplechtigheden plaats van 75 jaar bevrijding, ook van de kampen. Voor heel wat Belgen en Nederlanders waren de maanden vanaf september 1944 hoopgevend, hoewel de gevechten in onze landen zelfs nog tot januari 1945 zouden blijven voortduren alvorens zich definitief naar het oosten te verplaatsen; Noord-Nederland werd pas na de capitulatie in mei bevrijd. Voor heel wat mensen die gedeporteerd waren, betekende deze hoop echter niets. Zij zaten immers vast in de constellatie van concentratiekampen die de nazi's in het leven hadden geroepen om hun vijanden in op te sluiten. Ook voor een groot aantal Belgen en Nederlanders van Joodse oorsprong was de kwelling niet gedaan. Voor hen hadden de nazi's speciaal de uitroeiingscentra ontworpen. Voor de meeste Joden was de bevrijding van hun vaderland van het nazi-juk dan ook van geen belang, zij waren immers dood. Voor de meesten van hen gold geen terugkeer, en de weinigen die het wel overleefd hadden, bleven vaak verweesd achter, zonder echt over hun lijden te kunnen spreken met anderen. Auschwitz was zo'n plek van *en* concentratie *en* uitroeiing. Meer dan 25.000 mensen werden er vanuit België en meer dan 57.000 mensen vanuit Nederland naartoe

gestuurd vanwege hun oorsprong: Joods, Roma of Sinti. Van daar dat Auschwitz in België en Nederland tot symbool van de Holocaust is geworden en dat een herdenking meer dan de moeite waard is.

In 1980 werd in Brussel onder impuls van Paul Halter, een overlevende van Auschwitz, Stichting Auschwitz opgericht.¹ Als opvolger van de Belgische Vereniging van voormalige politieke gevangenen van Auschwitz-Birkenau, kampen en gevangenis- sen van Silezië, heeft Stichting Auschwitz als eerste doelstelling de studie naar de geschiedenis van de terreur van de Holocaust en de nazi's, en het hooghouden van de herinnering aan de slachtoffers ervan, en dit op een duurzame en respectvolle manier. De overdracht van de herinnering en het behoud van de archieven met betrekking tot deze feiten vervolledigen dit doel. Anderzijds wil de Stichting Auschwitz zich niet beperken tot Auschwitz of de Holocaust, een wens die tot uiting komt in de belangstelling van de Stichting voor alle massamisdaden, be- gaan door autoritaire regimes. Het werk en de projecten die de Stichting uitvoert, maken deel uit van een multidisciplinaire aanpak en strekken zich uit tot alle massamisdaden en misdaden tegen de menselijkheid die op lange termijn werden gepleegd, zowel historisch als in de hedendaagse geschiedenis. De vereni- ging Auschwitz in Gedachtenis sloot zich in 2008 aan bij het nieuw opgerichte BCH (Bijzonder Comité voor Herinnerings- educatie).² Door hierin deel te nemen kan de Stichting Ausch- witz haar boodschap overbrengen, mede door nauw samen te werken met andere instellingen in België. Sinds veertig jaar is het doel van de Stichting onveranderd gebleven: dat wij ons Auschwitz blijven herinneren, zelf als de stemmen van degenen die het aan den lijve ondervonden hebben het niet meer zelf kunnen navertellen.

In Nederland heeft het Nederlands Auschwitz Comité dezelfde doelen voor ogen wat de herinnering betreft.³ Daarnaast wil het Comité het algemene beginsel van non-discriminatie bevorderen en ageren tegen grove schendingen van mensenrechten.

Hoopgevend daarbij is dat nu en dan nieuwe initiatieven opbloeien met een soortgelijk doel, zoals de in 2018 in Nederland opgerichte Stichting Smolinski⁴, die tot doel heeft verdraagzaamheid en vrede te bevorderen, alsook discriminatie en antisemitisme te verminderen door kennis te verspreiden over de ervaringen van overlevenden, die hun ervaringen in kamp Auschwitz hun leven lang hebben meegedragen.

Frédéric Crahay en Johan Puttemans

INLEIDING

Frédéric Crahay en Johan Puttemans

OŚWIĘCIM EN AUSCHWITZ

Onder de Tweede Poolse Republiek was Oświęcim de hoofdzetel van een district geworden. De stad had zich ontpopt tot een bloeiend centrum van Poolse en Joodse cultuur, maar ook van een opkomende industrialisatie. Volgens een volkstelling van 1921 telde Oświęcim zo'n 12.000 inwoners, onder wie 5000 Joden (ongeveer 40 procent van de bevolking). Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was dit opgelopen tot 14.000 inwoners, waarvan 8000 Joden. In oktober 1939 werden Oświęcim en zijn onmiddellijke regio ingelijfd in het Derde Rijk. De stad zou weer zijn Duitse benaming krijgen, die het reeds voor 1914 had gedragen onder het Oostenrijks-Hongaarse bewind en die we vandaag de dag wereldwijd kennen: Auschwitz. Auschwitz zou vanaf 1940 uitgroeien tot het grootste concentratiekampensysteem van het Derde Rijk, met veertig kampen en nevenkampen. Vanaf maart 1942 begonnen de nazi's er systematisch Joden te vermoorden en vanaf 1943 werd het zelfs het grootste uitroeingscentrum, groter nog dan Chelmno, Bełżec, Sobibór, Treblinka en Majdanek. Volgens het recentste onderzoek hebben de nazi's zo'n 1.300.000 mensen naar Ausch-

witz gedeporteerd, onder wie 1.100.000 Joden, 150.000 Polen, 23.000 Roma en Sinti en 25.000 mensen van andere nationaliteiten. Ongeveer 1.100.000 mensen overleefden dit kamp niet, 90 procent van hen waren Joden. Meer dan 900.000 mensen stierven een pijnlijke dood in de gaskamers, bijna meteen na hun aankomst.

Na de oorlog werd het merendeel van de nazi's die in Auschwitz hadden gewerkt niet vervolgd. Slechts 10 procent van hen werd voor een rechtbank gebracht en heeft voor zijn wandaden moeten boeten. Twee processen die in Polen hebben plaatsgevonden waren van bijzonder belang. In maart 1947 werd Rudolf Höß berecht in Warschau. Het proces tegen Höß was meer dan symbolisch, hij was de praktische bedenker van de moordmachine Auschwitz, als eerste commandant van het kamp tussen 1940 en 1943. Omdat hij het zó goed deed, moest hij van zijn meerderen in de zomer van 1944 naar Auschwitz terugkomen om nog eens 320.000 Hongaarse Joden te vermoorden. Zijn proces werd bijgewoond door vertegenwoordigers van de overlevenden van de kampen en door journalisten uit verschillende landen. Höß werd opgehangen in Auschwitz op 16 april 1947. In november en december 1947 werden 40 voormalige kampbewakers berecht in Krakau, 23 werden er ter dood veroordeeld en 21 werden er daadwerkelijk terechtgesteld. In 1963 volgde het proces van Frankfurt en in 2015 het volgens sommigen 'symbolische' proces van de toen inmiddels 93-jarige Oskar Gröning. Mosterd na de maaltijd zou men kunnen denken, maar naast de symboliek zijn de meeste deskundigen het over één ding eens: de gerechtshoven hebben dan misschien niet zo denderend recht gesproken, voor de geschiedschrijving van Auschwitz hebben ze goed werk geleverd door het verzamelen van belangrijk bronnenmateriaal.

DE AUTEURS VAN AUSCHWITZ BEVRIJD

De auteurs die dit verzamelwerk hebben mogelijk gemaakt hebben zich mede op dit bronnenmateriaal gebaseerd om hun teksten te schrijven. De eerste tekst, van de Nederlander **Hans Citroen**, is in dat opzicht een buitenbeentje. Zijn relaas is van persoonlijke aard en neemt de lezer stap voor stap mee op ontdekking van een onbekende wereld: Auschwitz en zijn Poolse *alter ego* Oświęcim. Hans Citroen is geen historicus, maar een beeldend kunstenaar. Als kleinzoon van een Auschwitzoverlevende gaat hij op zoek naar wat Auschwitz nu eigenlijk is, en dit maakt zijn insteek een perfecte inleiding voor de lezer die de thematiek (nog) niet kent. Zijn zoektocht naar Auschwitz/Oświęcim brengt hem naar archieven waaruit hij een indrukwekkende collectie beeldmateriaal aanlegt. Maar ook de *real thing* wekt zijn interesse. Samen met zijn uit Oświęcim afkomstige echtgenote Barbara Starzyńska gaat hij Auschwitz ter plekke vanuit alle hoeken fotograferen, maar ook de delen van Auschwitz die tegenwoordig niet in het museum zijn opgenomen. Zijn publicaties geven dan ook een bijzondere kijk weer.¹ Hans Citroen heeft ook energie gestoken in de herwaardering van een historisch belangrijke plaats die volledig in de vergetelheid was geraakt: de *Judenrampe* of *Alte Rampe*.² Dit was de plek, op enkele honderden meters van Birkenau, waar de Joden uit de treinwagons dienden te komen om te voet of per vrachtwagen naar het concentratiekamp te gaan – de meesten van hen gingen rechtstreeks naar de gaskamers van *Bunker I* en *Bunker II*. Pas in mei 1944 trokken de nazi's de spoorweg tot in het kamp zelf door, en de *Neue Rampe* werd een feit. Paradoxaal genoeg komen weinig bezoekers op de plek van de *Alte Rampe*, nochtans de plaats waar het merendeel van de Belgische en Nederlandse Joden voor het laatst van hun leven uit een trein stapten.

De tekst erna van de hand van de Italiaan **Frediano Sessi** is klassieker van aard. Sessi woont en werkt in Mantua, is hoogleraar algemene sociologie aan de Universiteit van Brescia en heeft ook een leeropdracht in het onderwijs van de Holocaust aan de Universiteit van Rome. Deze Auschwitz-specialist schreef reeds verschillende romans, wetenschappelijke werken en essays rond het thema van de Holocaust. Zijn recentste werk draait rond de persoon van Mala Zimetbaum (1918-1944), een Joodse vrouw die vanuit België naar Auschwitz werd gedeporteerd en die de geschiedenis is ingegaan als voorbeeld van moed wegens haar geslaagde ontsnapping uit het kamp, haar arrestatie enkele weken later en haar uiteindelijke executie op 15 september 1944.³ Ook is Frediano Sessi de auteur van de enige historische gids van Auschwitz-Birkenau in het Nederlands.⁴ In zijn tekst gaat hij in op de leefomstandigheden van de gedetineerden op een 'gewone' dag in *Konzentrationslager* (KL) Auschwitz. Het leven in deze bijzonder moeilijke omstandigheden had een diepe invloed op de mannen, vrouwen en zelfs kinderen die hier dienden te (over)leven.

De Pool **Jacek Lachendro** werkt sinds jaren voor het Staatsmuseum van Auschwitz en Birkenau. Zijn tekst raakt de kern van het thema van dit boek: de bevrijding van Auschwitz en het soms foute beeld dat men hiervan heeft. Hij is de auteur van een referentiewerk over deze voor de meesten onbekende periode, die loopt van 27 januari 1945 (de bevrijding van Auschwitz) tot en met 2 juli 1947 (de stichting van het Staatsmuseum zoals we dat vandaag de dag kennen).⁵ Het wordt de lezer snel duidelijk dat wat de geschiedenis is ingegaan als de 'bevrijding' van Auschwitz, in feite de 'ontdekking' van Auschwitz door de geallieerden is geweest, aangezien de Sovjetroepen niet echt strijd

hoefden te leveren om het kampcomplex zelf te kunnen innemen.

De vierde en laatste tekst is van de hand van de Fransman **Jean-François Forges**. Na zijn carrière in het onderwijs heeft deze historicus zich hoofdzakelijk beziggehouden met de vraag welke plaats de Holocaust in de pedagogie en het onderwijs kan innemen.⁶ Daarom is hij de geschiedenis van Auschwitz als symbool van de Holocaust gaan bestuderen. Bij deze detailstudie schuwt hij het niet om de technische aspecten van de genocide die in Auschwitz plaatsvond onder de loep te nemen. Heel wat historici zijn ervoor beducht om deze ‘technische details’ aan te kaarten, en sommigen vinden zelfs dat ze de geschiedenis onnodig beladen. Het moet gezegd dat de technische aspecten een geliefkoosd onderwerp zijn van sommige negationisten, die sinds de jaren 1970 (weliswaar vooral in Frankrijk) via publicaties in boekvorm en recenter op internet uiterst actief zijn. Auschwitz, als ‘uitstalraam’ van de Holocaust, kreeg hierbij van hen in de laatste veertig jaar de volle lading. Om deze reden vinden wij dat de geschiedschrijving zeker ook rekening moet houden met deze zogenaamde technische ‘details’. Jean-François Forges gaat ook in op enkele vragen die nog steeds geen bevredigend antwoord hebben gekregen in de recente geschiedschrijving.

BEELDVORMING ROND DE BEVRIJDING VAN AUSCHWITZ

Sinds het voorjaar van 1943 waren de Sovjets op de hoogte van het bestaan van Auschwitz: de pers had reeds bij verschillende gelegenheden de naam van Auschwitz genoemd en de aard ervan beschreven, terwijl de NKVD (de politieke politie van de USSR) nauwkeurige informatie had verzameld. Vanaf juli 1944